

DOI: 10.30840/2413-7065.3(68).2018.145347

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ
У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: МІФИ І ФАКТИ

12 липня 2018 р. в інформаційному агентстві «УКРІНФОРМ» відбулося обговорення проблеми «Польсько-український конфлікт у роки Другої світової війни: міфи і факти». Захід пройшов у рамках співпраці Науково-дослідного інституту українознавства, Українського інституту національної пам'яті та історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Модератором заходу виступив директор НДІУ кандидат історичних наук **Богдан Галайко**. У вступному слові він наголосив на теперішній ескалації ситуації польською стороною довкола питання польсько-українського протистояння в часи Другої світової війни. Насамперед мусимо зазначити, що тогочасні події не можна звужувати лише до «Волині-43», як це намагаються подати поляки. «Конфлікт варто розглядати у ширшому контексті. Слід зауважити, що польська окупаційна та колонізаційна політика на західноукраїнських землях бере свій початок з 1340 р., з часу смерті Юрія II – останнього правителя Руського королівства, коли польські війська захопили українське столичне місто Львів та спробували встановити свою адміністрацію. Якщо ж ми говоримо про ХХ ст., то польсько-український конфлікт в активній фазі розпочався у листопаді 1918 р. – з часу проголошення Західноукраїнської народної республіки та війни за її знищення з боку нововідновленої Польської держави. Протистояння продовжилося у міжвоєнний період, у

1920–30-х роках. Адаже польська адміністрація, що була встановлена на західноукраїнських землях, проводила відкриту антиукраїнську дискримінаційну політику й сприймалася українською спільнотою як окупаційна. В цей час на українські землі переселялися польські колоністи, зокрема т. зв. «легіонери» – ті польські вояки, що воювали проти армії ЗУНР. Українців утискають у громадянських правах, не допускають до зайняття будь-яких посад в органах влади, закривають україномовні школи, в Львівському університеті встановлюється невелика квота для українських студентів тощо. Окремо на Волині у другій половині 1930-х років масово нищать православні храми, а місцевих українців польська влада змушує ставати католиками. Нового виміру конфлікт набув у часи Другої світової війни. Тоді, по суті, розгортається локальна Друга польсько-українська війна. Протистояння тривало і після завершення світової війни, адже у 1947 р. польська державна влада провела сумнозвісну операцію «Вісла».

Отож конфлікт варто розглядати широко, крізь призму польсько-українських взаємин у першій половині ХХ ст.».

Відповідно метою зустрічі українських науковців із журналістами стало спростування польських міфів щодо теми польсько-українського конфлікту у роки Другої світової війни. Також необхідним було донести до широкої української громадськості перевірені через архівні джерела факти про трагічні сторінки нашої історії.

Б. Галайко підкреслив, що «нагнітання ситуації сьогодні сприяють голосні заяви польських високопосадовців – президента та прем'єр-міністра, які звинувачують українців у нібито «акті геноциду», вчиненого супроти поляків, та очікують, що офіційний Київ має покаятися за вчинений у минулому злочин. Водночас у Польщі тема оброста цілою низкою міфів, які спочатку з'явилися у маргінальному середовищі т. зв. «кресовяків», згодом – у науковій літературі, а сьогодні їх поширюють політичні та державні діячі. Паралельно останнім часом спостерігаємо процес публічного переслідування тих істориків, дослідників теми, які наважуються наголосити на питанні українців, що були вбиті поляками у часи війни (до прикладу – ситуація довкола промови Григорія Купріяновича в Сагрині 8 липня 2018 р.)».

Спочатку як гіпотеза в польській історіографії, а потім як доконаний факт у польських медіа побутувала теза про існування «таємної директиви» або наказу вищого керівництва ОУН та УПА про повну ліквідацію поляків на Волині. Ця теза лягла в основу міфу, на підставі якого Польща кваліфікує польсько-український військовий конфлікт часів Другої світової війни як геноцид, вчинений українцями супроти поляків. «Однак детальний аналіз історичних джерел ставить під сумнів їх автентичність», – зауважує дослідник **Сергій Рябенко**.

Деякі польські історики наводять навіть цитати подібного «наказу» чи «таємної директиви» 1943 р., які приписують командувачу УПА Дмитру Клячківському. Дуже часто такі цитати супроводжуються посиланням на «спеціальний лист» одного з командирів УПА на Волині Юрія Стельмашука до «Рубана».

Однак повного тексту «наказу» досі не оприлюднив жоден дослідник, а «спеціального листа» немає за архівними посиланнями, до яких апелюють Владислав Філяр, Леон Попек, Едвард Прус, Владислав Наконечний, а також Гжегож Мотика, Міхал Клімецький та український історик Ігор Ільюшин.

«Можна однозначно стверджувати, що і «таємна директива» Клячківського, і «спеціальний лист» Стельмашука є фальшивками. Їхнє призначення – бути обґрунтуванням для популярної тези про існування та активну реалізацію «таємного наказу» вищого керівництва ОУН та УПА про винищення польського населення на Волині», – зазначив **Сергій Рябенко**.

Іншим аргументом польської сторони для оцінки цих подій як геноциду та ґрунтом для підготовки відповідних політичних рішень сейму та сенату є **теза про те, що 11 липня 1943 р. відбулася масова антипольська операція, під час якої було атаковано понад 100 сіл, де жили поляки**. У цей день з 2016 р. в Польщі відзначають «Національний день пам'яті жертв геноциду, здійсненого українськими націоналістами проти громадян Другої Речі Посполитої».

«У польських документах того часу знаходимо доволі детальні описи кільканадцяти (тобто від 11 до 19) акцій, які відбулися в ніч з 11 на 12 липня, точно названо 12 місцевостей (хоча датою знищення частини з них також названо період між 13 і 18 липня). Ніде в польських документах немає підтвердження інформації про понад півтори сотні атакованих сіл протягом однієї ночі», – пояснює голова Українського інституту національної пам'яті кандидат історичних наук **Володимир В'ятрович**.

Він зауважив, що операція, яка передбачала би одночасну атаку великої кількості населених пунктів, вимагала серйозної координації і тому мала би залишити бодай якісь документальні сліди і в матеріалах УПА, і в звітах різних її територіальних підрозділів. Натомість такої інформації (принаймні поки що) не віднайдено. Жодних німецьких документів про акції цього дня поки теж не виявлено. Очевидно, що й німецька окупаційна адміністрація не могла не помітити такої великої операції.

Перебільшена кількість нападів на польські села 11 липня 1943 р. стала хибним засновком, з якого зроблено висновок про масштабну антипольську операцію, «генеральний антипольський наступ», який нібито мав відбутися одночасно трохи не на всій території Волині. А звіди, знову ж таки, зроблено висновок про існування окремого наказу, що приписував цілковите знищення поляків, надавав антипольським виступам чітко продуманого характеру і навіть геноциду.

11 липня 1943 р. трактується як точка відліку, яка дала моральне право полякам запустити механізм «відплатних акцій». Тому у Польщі наголошують, що до 11 липня не було польських акцій проти українців.

Науковий співробітник Інституту історії України НАНУ кандидат історичних наук **Ярослав Борщик** спростував цю тезу, зауваживши, що «перша антиукраїнська акція з боку поляків відбулася у проміжку 8–10 березня 1943 р. у селі Переброди Луцького повіту. Уже в квітні події набули значно ширшого розмаху. Напади на українські села відбувалися на території п'яти з одинадцяти повітів Волинського воєводства: в Дубенському,

Костопільському, Ковельському, Луцькому та Сарненському».

Науковець розповів, що загалом у своїх антипольських акціях поляки до липня 1943 р. діяли не лише самостійно. Поширені випадки, коли вони заручалися підтримкою німців, рідше – загонів червоних партизанів, які діяли на Волині. Пік протистояння припав на червень 1943 р., і було очевидно, що ситуація нагнітатиметься й надалі. Загалом за період від 8 березня до 11 липня 1943 р. у Волинському воєводстві відбулося 107 нападів на українські села за участю поляків, було вбито як мінімум 722 українці (за іншими даними – 1041).

Керівник академічних програм Центру досліджень визвольного руху **Володимир Бірчак** розповів про переговори між українським та польським підпіллям у роки Другої світової війни. На його думку, сам факт таких перемовин теж ставить під сумнів тезу про геноцид, адже свідчить, що українці та поляки взаємно визнавали себе сторонами конфлікту та навіть здійснювали спроби його залагодження впродовж першої половини 1940-х років.

Ще одним аргументом на користь геноцидної концепції, який використовують польські медіа та політики, є різюча диспропорція між польськими та українськими втратами. Президент Польщі Анджей Дуда заявив, що в протистоянні було вбито 100 тисяч поляків і 5 тисяч українців. Згодом очільник Люблінського воєводства Пшемислав Чарнек оголосив уже про 130 тисяч убитих поляків.

Ці спекулятивні цифри спростував у своєму виступі доктор історичних наук, професор **Іван Патриляк**. На його думку, під час українсько-польської локальної

війни на території Холмщини, Грубешівщини, Берестейщини, Полісся, Волині й Галичини з кінця 1942 р. до кінця 1944 р. українці втратили 13–16 тисяч осіб убитими (з яких близько 4 тисяч припадало на Холмщину, Грубешівщину і Підляшшя), втрати поляків – 38–39 тисяч осіб.

Загалом учасники заходу наголосили на тому, що всі жертви польсько-українського протистояння заслуговують на

вшанування пам'яті, водночас одним із виявів цієї шани є скрупульозне дослідження правди про причини, перебіг, масштаби та наслідки трагічної сторінки сусідських взаємин.

Богдан ГАЛАЙКО

orcid.org/0000-0002-9543-6290

кандидат історичних наук,
директор НДІУ

DOI: 10.30840/2413-7065.3(68).2018.145351

ВИСТАВКА НА ЧЕШТЬ СТОРІЧЧЯ ВИПУСКУ ПЕРШИХ МАРОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

2 серпня 2018 р. в Музеї Української революції 1917–1921 рр. у Києві відкрилася виставка на честь відзначення 100-річного ювілею перших марок Української держави. В експозиції представлені марки-ювіляри, а також поштові й непоштові матеріали, випущені на їх честь в Україні, Німеччині та США – конверти філателістичних товариств і музеїв, марка і конверт Української підпільної пошти, марки, блоки і конверти сучасної незалежної України тощо.

Виставку організували Кримська філія Асоціації філателістів України і Музей Української революції 1917–1921 рр. Експонати надані переважно істориком і колекціонером з Криму Андрієм Іванцем, а також взяті із музейних фондів.

Завідувач Музею Української революції Олександр Кучерук на відкритті виставки наголосив, що народжені 100 років тому в екстремальних умовах українські марки мають не тільки історичну, а й високу мистецьку вартість, є атрибутом державності.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Науководослідного інституту українознавства, координатор Таврійської гуманітарної платформи Андрій Іванець розповів про появу поштових марок в Україні і випуск Українською державою перших власних марок у 1918 р. Домарковий період для пошти на українських землях в імперії Габсбургів завершився у 1850 р., а в імперії Романових на кілька років пізніше, з появою в обігу знаків поштової оплати цих держав. Перші марки були випущені безпосередньо на Наддніпрянщині у 1866 р. Дніпровським земством Таврійської губернії і Верхньодніпровським земством Катеринославської губернії, а у Галичині з кінця ХІХ століття друкувалися спеціальні марки для пересилки судових повісток. Одним із ключових моментів для історії пошти в Україні та одним із свідчень створення новітньої української державності став випуск в обіг 18 липня 1918 р. п'яти марок Української